

Галесва А. П.

Миколаївський державний університет

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ ТЕОРІЇ ВИХОВАННЯ
У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ**

Система освіти, як і культура її народу, є унікальним явищем, незрівнянно складнішим, ніж інші системи (транспорт, зв'язку, безпеки), бо глибоко пов'язана з духовними й матеріальними аспектами минулого і сучасного.

В ХХ ст. університети перетворилися на важливий соціальний інститут і почали впливати на розвиток держави й цивілізації у цілому. В ієрархії цінностей вища освіта стала займати провідні позиції. Основна ідея університету концентрує в собі три функції: освітню, дослідницьку і культурно-виховну. Для сучасного розуміння ідеї університету особливе значення має робота англійського філософа, математика й педагога Альфреда Уайтхеда «Університети та їх функції» (1927) і книга Карла Ясперса «Ідея університету» (1949).

Альфред Н. Уайтхед стверджував, що університет одночасно є і шкалою освіти, і центром дослідження. Об'єднуючи викладачів і студентів у єдиному процесі освіти і пошуку істини, університет створює творчу атмосферу, в якій істина трансформується в знання [5, с. 27].

Найбільш повну ідею університету представив Карл Ясперс, який визначав університет як спільноту вчених і студентів, зайнятих спільним пошуком істини. Логіка думки К Ясперса відображує прогресивні підходи:

- університет є автономним, він самостійно вирішує питання університетського життя, незалежно від того, на чиї кошти він існує і хто надав йому права університету, автономія університету походить від непохитності всесвітньої ідеї академічної свободи, університет має право навчати істині всупереч будь-яким прагненням її урізати, незалежно від того, звідки таке прагнення походить.

З погляду К. Ясперса, університет - це місце, де завдяки умовам, створеним державою і суспільством, культивується сама свідомість доби.

Концепція К. Ясперса представляє університет як об'єднання людей, які присвятили себе пошуку й передачі істини. Та якщо істина відкривається в результаті творчого пошуку, то найпершим завданням університету є дослідження [15].

Навчання, тобто передача знання, розповсюдження істини є другим завданням університету таким чином, університет вирішує як наукові, так і навчальні завдання. Дослідження й навчання забезпечують розвиток і інтелектуальної культури, в якій істина набуває свою значимість і очевидність і дослідження, і навчання, і культура виступають як грані єдиного цілого і створюють триєдину функціональну задачу університету. В соціальному плані університет виступає як навчальний заклад, в якому одночасно вирішуються дослідницькі, навчальні і культурно-виховні завдання. В цьому полягає і зміст слова *universitas* (у перекладі з латинської - сукупність), що дало назву закладу і підкреслило його сутність.

Історія освіти в Україні тісно пов'язана з історією українського народу. Освіта Київської русі не була державною, структурованою і систематичною, а освітні функції найчастіше виконували освічені особи, які прибували з інших країн, найчастіше з Візантії і Західної Європи, або церковнослужителі. Велике значення надавалося виховному процесу. Основний зміст полягав у прилученні населення до духовно-моральних цінностей християнства [11. с. 54]

Подальше багатовікове існування у стані роздрібненості, під гнітом монголо-татарських орд, польських, литовських та угорських феодалів уплинуло на розвиток освіти. У другій половині XVI ст. відбулися зміни в державно-адміністративному устрої значної частини українських земель. Послаблення Великого князівства Литовського призвело до встановлення

на всіх українських землях панування польських магнатів. Незважаючи на те, що феодально-кріпосницький і національно-релігійний гніт у цей час був гальмом економічного і культурного розвитку українського народу, у другій половині XVI ст. та особливо в першій половині XVII ст. в Україні одержали подальший розвиток міста як центри ремесел і торгівлі, поспалювалися економічні зв'язки між окремими землями, виникали передумови для утворення єдиного внутрішнього, тобто національного ринку. Продовжувався процес розвитку української народності, росла національна свідомість українців, розвивалася українська культура [7, с. 29-40].

Для боротьби проти іноземного гноблення, національних і релігійних утисків міське населення (частково і сільське) у XVI—XVII ст. організовувалося у братства. Останні відкривалися школи, друкарні, навколо яких згуртовувалися культурні сили. Наприкінці XVI - на початку XVII ст. братські школи виникли у Львові (1585), Києві (1615), Луцьку (1620), Вінниці, Немирові, Кам'янці-Подільському й деяких інших містах. Викладання в них велося рідною мовою. Значна увага приділялася вивченню грецької, а пізніше латинської та польської мов. Крім того, вивчалася арифметика, астрономія, музика й богослов'я. Поширенню освіти сприяло виникнення в Україні у другій половині XVI ст. друкарства. Перша друкарня була відкрита Іваном Федоровим у Львові, у ній видано в 1574 р. "Апостол" і "Буквар". У 1578 р. панське братство відомо тим, що продовжувало видавництво й забезпечило поширення книг в Україні та за її межами. У 1585 р. братство заснувало школу, що згодом переросла у вищий навчальний заклад. У 1632 р. шляхом об'єднання Київської братської та Лаврської шкіл було створено в Україні - Києво-Могилянську колегію, в якій навчалися переважно діти української шляхти, старшини, духівництва, багатих міщан і козаків. Засновником колегії Петро Семенович Могила.

Навчання в Києво-Могилянській колегії носило переважно загальноосвітній характер. Курс навчання продовжувався 12 років і поділявся на 8 класів. Учні 1-6 класів об'єднувалися в молодше братство, а 7-8 - у старше. Студенти одержували філологічну підготовку, вивчали мови (слов'янську, українську літературу, грецьку, латинську, польську), опановували поетичне і риторичне мистецтво, класичну літературу, студіювали історію, географію, філософію й богослов'я [14,с. 29].

Виховну роботу серед учнів проводив суперіндентант. Саме він і призначав з числа студентів сенсорів та директорів, які відповідали за порядок в кімнатах. За дисципліну в класах стежили цензори, які допомагали своїм учителям. Серед учнів були і візіатори, як і явні, так і таємні, які стежили за своїми товаришами.

Достатньо багато уваги приділялося організації самостійної роботи її учнів, контролю за навчанням. Студенти з гарним показниками навчання організовували повтор лекцій. Домашні завдання роз'яснювали інспектори, призначені з числа студентів.

Учні перших 6 класів звітували про виконання уроків перед своїми товаришами - аудиторами. Кожної суботи аудитори проводили опитування! по лекціям, прочитаним на тижні. Учні писали невеличкі самостійні роботи (екзерциції) в класі, а також виконували великі домашні роботи, що і склалися з кількох зошитів (окупації). Результати навчання відображувалися в нотатах або ерратах, тобто свого роду відомостях, які аудитори передавали вчителям. У старших класах не було нотат та іспитів, їх замінювали диспути, що проходили щосуботи, а також наприкінці року.

В колегії навчалось 500 чоловік. Фінансування було недостатнім. І Монастирських грошей не вистачало. Учні й студенти збирали подання. Збираючись ватагами, вони співали священні вірші, відправляли служби в церквах, ставили вистави. Бідним студентам підтримувала благочинна І діяльність духовних осіб, вельмож, багатих людей [5, с. 102].

Учителями колегії були Ін. Гизель, Л. Баранович, Ф. Прокопович.

В 1701 р. Києво-Могилянська колегія отримала титул та права академії й почала називатися Києво-Могилянською академією. Вона була видатним центром науки. Приймали в академію молодь всіх етапів. У ній навчалися вихідці з Лівобережжя, Запоріжжя, Західної України, Закарпаття. Це сприяло єднанню українських земель. Щорічно тут одержували освіту від 1 500 до 2 000 студентів. Вікових обмежень не було. Для бідних учнів при академії існувала бурса. Київська академія була також важливим просвітницьким центром. Вона заснувала колегії у Гощі, Вінниці, Кременці, Чернігові (1700), Харкові (1727), Переяславі (1738, у 1862 р. переведена до Полтави), постійно допомагаючи новоутвореним освітнім осередкам. З 40-х років XVII ст. в академії здобували освіту і молодь з-за кордону.

Академія мала великий виховний потенціал. Вона з'явилася не за наказом згори, а була створена волею самого народу. Вона увібрала в себе дух народу, а потім і сама живила його. На академію мав величезний вплив загальноєвропейський історичний процес, який обумовив прийняття Україною ідей гуманізму та реформації, що виявилися у формуванні ранньої просвітницької думки, а також в організаційній побудові української вищої школи. У змісті та обсязі предметів, що в ній вивчалися і давали завершену гуманітарну освіту, апробовану в Європі, була система “семи вільних наук” [2, с. 29].

Києво-Могилянська академія відіграла визначну роль у становленні вітчизняної університетської освіти. Вона стала, з одного боку великим освітнім центром України, з іншого - в ній накопичувався викладацький потенціал і педагогічний досвід, який використовувався при створенні інших академій та університетів. В 1817 р. академія припинила своє існування.

Подальший розвиток вища освіта отримала в XIX ст. Це століття

стало часом розвитку промислового виробництва усіх галузей господарства, включаючи сільське господарство. Політичні інтереси російського абсолютизму потребували освічених людей для державної служби. Фінансово-промислові потреби також впливали на розвиток вищої освіти і втілювались в політиці уряду. В Росії, складу якої входила Наддніпрянська Україна почала складатися державна система підготовки спеціалістів. При цьому найбільш яскраво вона проявилася в галузі університетської освіти.

На початку XIX ст. поліпшення всієї освіти стало об'єктивною необхідністю, без цього неможливий був подальший розвиток країни. В цьому зв'язку урядом Олександра I було прийнято рішення про створення єдиної системи освіти від нижчої школи до університету.

В 1802 р. утворено Міністерство освіти. Одну з міністерських комісій очолив засновник Харківського університету В. Н. Каразін. Цій комісії відводилася важлива роль у проведенні реформи вищої освіти, в першу чергу університетської. Кожний навчальний заклад такого типу повинен був стати на чолі учбового округу та забезпечувати його вчительськими кадрами та освітніми програмами. Першим вищим навчальним закладом такого типу став Харківський університет. Він також був першим в Росії університет, створеним не за бажанням уряду, а за ініціативою патріотичного слобідсько-українського дворянства, виразником інтересів якого виступав В. Н. Каразін [1; 8].

Наукові школи, що виникли в харківському університеті, сприяли становленню вітчизняної науки. В університеті навчалися і працювали відомі вчені: математики М. В. Остроградський, О. М. Ляпу, В. А. Стеклов, поет П. П. Гулак-Артемівський, біолог І. І. Мечников, історик М. І. Костомаров, композитор М. В. Лисенко, письменник М. П. Старицький та ін. Харківський університет відіграв важливу роль у розвитку національної культури українського народу.

В 1816-1819 рр в університеті видавався журнал „Український вісник», у 1824-1825 рр. - „Український журнал". У ХХ ст. університет виріс в один із найбільших науково-навчальних закладів. На його базі існували академія теоретичних знань (1920-1921), Інститут народної освіти (1920-1930) Інститут професійної освіти і Фізико-математичний інститут (1930-1933) Медичний та юридичний факультети було переведено у самостійні інститути.

В 1817 р. Міністерство освіти було перетворено в Міністерстві народної освіти і духовних справ. Олександр І видав маніфест, який визначав мету його діяльності. Основна його теза: „щоб християнське благочестя було завжди основою істинної освіти". Підручники слід було переглянути на „відповідність між вірою, знанням і авторитетом держави”, з них слід було виключити все, „що може негативно вплинути на бажання виконувати свій обов’язок перед сім’єю і державою", з філософії - „все, що суперечить християнському вченню”; підручник з фізики повинен був завершуватися вченням про божественну сутність; історія та словесність повинні показати як людство поступово приходить до більш чисте пізнання Бога. [11, с. 192]

В 1835 р. прийнято новий університетський статут, творцем якого став міністр освіти С. С. Уваров. Новий статут обмежував автономії університету та академічні свободи. Управління університетів опинилося в руках попечителя учбових округів, призначених імператорами. Нагляд за університетами був посилений. Формула С. С. Уварова „православ’я, самодержавство, народність" у галузі освіти втілилася в створення адміністративно-бюрократичної системи.

Професорами й викладачам призначалися чини, вони носили формені мундири. Ректор мав чин V класу (статський радник), ординарний професор - VII класу (надвірний радник), ад’юнкт і прозектор - VIII класу. На кінець служби багато з професорів досягали чина дійсного статського

радника (IV клас). Учений ступінь відкривав шлях до дворянства: чин IX класа надавав особисте дворянство, IV - спадкове [5, с. 110).

Студенти університету зобов'язані були носити форму: сюртук, шинель, трикутний капелюх і шпагу. Вони поділялися на дві групи, власнокоштных і казеннокоштных. Перші проживали вдома, вносили платню за навчання і після закінчення університету мали вільний вибір, казеннокоштні жили в університеті на повному казенному забезпеченні і були зобов'язані після закінчення університету прослужити 6 років за призначенням [9, с. 54].

Розвиток капіталізму, боротьба прогресивної громадськості зумовили подальше зростання вищої школи. В Україні центрами наукової думки, підготовки вчених, учителів для середніх шкіл, лікарів, юристів та інших фахівців стали крім Харківського (1805), Київський (1834) і Новоросійський (м Одеса) університети (1865), Ніжинський історико-філологічний (1875), на західноукраїнських землях - Львівський (1861) і Чернівецький університети (1874). Фахівців для промисловості та сільського господарства готували Харківський ветеринарний інститут (1851), Харківський технологічний інститут (1885), Київський політехнічний інститут (1898), Львівський політехнічний інститут (1844), академія ветеринарної медицини у Львові (1897), та ін. Функціонували вищі жіночі курси в Києві (1878), Одесі (1906), Харкові (1913), жіночий медичний інститут у Києві (1907).

Вища спеціальна освіта на Україні бере початок з відкриття в 1851 р. Харківського ветеринарного училища. Слід зазначити, що особливістю дореволюційних спеціальних вищих закладів був їх органічний зв'язок із виробництвом. Створення ветеринарного інституту, який виник на базі училища в 1873 р., було обумовлено специфікою розведення великої рогатої худоби. Навчання в інституті тривало 4 роки, його студенти слухали більшість загальноосвітніх предметів разом із студентами

Харківського університету. Крім того, вони вивчали необхідні курси ветеринарних наук: анатомію, фізіологію, фармакологію та ін. [12, с. 28].

Відповідно до статуту ветеринарних інститутів, розробленому в 1873 р., вони підпорядковувалися міністерству народної освіти. Вчена рада яка керувала постановкою занять у вищих навчальних закладах освіти до 1891 р., самостійно обирала професорів. Після скасування цього праві професорів і викладачів призначав міністр народної освіти. Тривалий час кількість професорів була незначною. Лише в 1903 р. у зв'язку з розширенням інституту професорський склад розширився з 4 до 27 осіб. Вчена рада обговорювала питання перебудови інституту, підвищення підготовки спеціалістів [12, с. 30].

Наприкінці XIX ст. в економіці України сільське господарство відіграла велику роль, проте російський імперський уряд так і не спромігся відкрити жодного сільськогосподарського інституту. До 20-х років XX ст. на Україні агрономів готував лише Київський політехнічний інститут. Із семи років існування він випустив 200 спеціалістів. Звичайно, цього було замало.

В 1904 р. були затверджені „Правила про проходження студентами курсу наук за предметною системою”. Проте предметна система мала свої недоліки. Поглиблюючи спеціалізацію (студент вивчав дисципліни зі власним вибором і складав іспити, коли бажав), вона в той же час послаблювала учбовий навчальний режим. Студенти не відвідували лекцій і готувалися до екзаменів по підручниках і конспектах, що приводило до поверхового вивчення предмету. Частина студентів не укралася в термін навчання в інституті. Тому навчання розтягувалося від чотирьох до восьми навіть до десяти років [5, с. 111].

Вищі навчальні заклади не одразу перейшли на предметну систему. Запровадження в життя розтягнулося на багато років. Зокрема, Київський політехнічний інститут читання лекцій і проведення практичних занять зі

цією системою розпочав з 1907 р.

На першому курсі сільськогосподарського відділення Київського політехнічного інституту читалися такі дисципліни: сільськогосподарська мінералогія, ботаніка, зоологія, механіка, сільськогосподарське будівельні мистецтво, землеробство, зоотехніка, політекономія, сільськогосподарська економія і статистика, енциклопедія лісових наук, сільськогосподарські технологія, ветеринарія, садівництво і городництво.

На сільськогосподарське відділення працювали кращі професори країни. Зоологію викладав професор Ю. М Вагнер, дослідник-морфлори, знавець ентомології. Відомий біолог, фахівець із цитології та ембріології рослин, член-кореспондент Академії наук з 1901 р. - Є. Г. Навашин читав курс біології.

При створенні Київського політехнічного інституту вчені виявляли турботу про рівень викладання спеціальних предметів на сільському відділенні. В проекті створення інституту передбачалося роздільне викладання ботаніки і зоології І хоча у звітах інститут, поданих до міністерства народної освіти, справи виглядали добре, все ж таки викладання окремих спеціальних предметів було поставлено незадовільно, наприклад, садівництву відводилося лише одна година на тиждень, в той час як на Україні ця галузь сільського господарства дуже швидко розвивалась [11, с. 582].

Виховна робота у вищих спеціальних навчальних закладах наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. тісно перепліталася з навчальним процесом Основою його формою були студентські наукові товариства. Вони створювалися за ініціативою студентів і прогресивних викладачів. Напрямок їх був дуже різноманітний: від гуртка любителів природи до аеросекцій. Аеросекція проводила засідання, аерографічні вечори, виставки. Члени секції вчилися літати на аеропланах, аеростатах і планерах, а також організовувала публічні польоти. Крім того, вони самі

будували моделі і випробували їх.

З 1909 р. наукові товариства щорічно звітували про свою діяльність перед своїми членами, а також перед керівництвом інституту. За розпорядженням міністерства освіти товариства реєструвалися й затверджувалися в охоронних відділеннях міністерства внутрішніх справ. Керувати гуртками повинні були провідні професори вищого навчального закладу [12, с. 59].

Існували видавничі секції при студентських нових товариствах. Вони на студентські кошти видавали підручники, топографічні карти, необхідну для навчання літературу. Студентська газета "Листок" Київського політехнічного інституту друкувала статті про укріплення рівчаків, звіти про екскурсії та огляди нової технічної літератури. За рахунок студентських внесків новими експонатами поповнювався інженерний музей. Тут були зразки нових будівельних матеріалів, різноманітні моделі.

Члени агрономічного гуртка постійно обговорювали нові досягнення галузі тваринництва та агрономії. Студенти часто виступали зі звітами по літню практику В 1908-1911 рр. були підготовлені доповіді про роботу земств у галузі агрономії, про роботу селекційних станцій, які тільки розпочинали свою діяльність.

При агрономічному гуртку, як і при інших, була організована бібліотека, фонди якої поповнювалися за рахунок студентських внесків і благодійнім приватних осіб і професорів. В 1903 р. в бібліотеці було 100 томів, наприкінці 1913-1918 рр Гурток передплачував 91 спеціальний журнали, серед них: „Агрономічний журнал”, „Ветеринарія”, „Тваринництво», „Землеробство”. „Пловодство”, „Бджільництво”, „Бджола”, „Хлібороб” та ін.

У виховному процесі велику роль відігравали органи студентського самоврядування. Так, при всіх вищих навчальних закладах наприкінці ХІХ

ст. - на початку XX ст були створені товариства допомоги нужденним студентам. Заможні студенти щорічно вносили кошти в загальну скриню звідки вони потім розподілялися між студентами, що потерпали від нестачі грошей [12, с. 73).

В умовах самодержавного режиму в інститутах та університетах панувала напружена атмосфера доносів і стеження. З моменту вступу ВНЗ і до влаштування на службу студента супроводжувала справа про благонамірність, складена інспекторами. Її контролювало жандармські управління. Статути, за якими працювали інститути, оголошували, що студент є „окремим відвідувачем" у навчальному закладі і йому забороняється брати участь у зборах, товариствах, організаціях особливого дозволу.

Інструкція для інспекторів навчальних закладі, складені міністерством народної освіти, за порушення студентами їх обов'язків передбачали ряд стягнень. Інститутська адміністрація за доносом інспектора могла винести студентам догану, накласти штраф, заарештувати на термін від 24 годин; 4-х тижнів і взагалі виключити з університету.

В цілому система вищих навчальних закладів у другій половині XIX на початку XX ст. зазнала на собі дії всіх протиріч притаманних добі. Н суспільні відносини, що формувалися в умовах бурхливого промислового росту і капіталізації економіки, зазнавали консервативного впливу держави із його становим розподілом та аристократичними привілеями. Це призводило до того, що вища школа Росії часткою свого потенціалу сприяла укріпленню самодержавної влади і станових привілеїв. Другою часткою вона брала участь в руйнуванні монархії, формуючи освічених фахівців, що пов'язували свою долю зі змінами пореформених перетворень. Влада знаходила у вищій школі і своїх союзників і своїх лютих порогів. В широкому діапазоні в межах цього хитався і урядовий

курс - від загравання і підтримки до цькування професури і студентів.

Наприкінці XIX ст. імперська вища школа: не виправдала політичні сподівання уряду, оскільки випускала здебільшого „неблагодійних” спеціалістів, не задовольняла в повному обсязі потреб капіталістичної економіки у фахівцях необхідної кваліфікації; залишалась закритою і майже недоступною для основної маси населення країни, в тому числі для селянства, „іногородців”, жінок.

На початку XX ст. вітчизняна університетська освіта відставила від своїх західних аналогів із ряду позицій: часу створення, кількості університетів, масштабів університетської освіти, чисельності студентів, кількості викладачів найвищої кваліфікації, параметрів самоуправління, масштабів університетської автономії й наявності академічної свободи, соціального самопочуття як студентів, так і викладачів, ступеню причетності до суспільно-політичної діяльності студентів і викладачів.

Події 1917 р. змінили не тільки соціальний лад, але й поставили на порядок денний питання створення нової школи з новими педагогічними кадрами. Незалежна Україна, робила перші кроки в організації підготовки національних кадрів. Програмним документом стала декларація Генерального Секретаріату від 26 червня 1917 р., в якій визначалися основні заходи, спрямовані на розвиток національної школи й підготовку для неї кадрів. Почалося становлення системи української вищої освіти.

Було визначено три напрямки діяльності університетів: науковий, навчальний і просвітницький. Це давало змогу кожному діячеві вищої школи обирати найбільш відповідний його здібностям і науковому потягові рід і спосіб наукової або навчальної діяльності [11, с. 695].

Після згортання українських визвольних змагань і встановлення радянської влади на теренах України розпочалася перебудова всієї системи вищої освіти. Нова влада постановила завдання організувати нові вищі навчальні заклади і долучити до викладацької діяльності як старі

професорсько-викладацькі кадри, так і нові, ідеологічно і класово озброєні педагогічні сили.

Змінилася система вступу до університету. Перевага надавалася особам з пролетарською середовища і незаможних селян. Причому студентом можна було стати без жодного іспиту і не маючи ніяких дипломів. Разом з тим скасовано плату за навчання і встановлено виплату стипендій. [8. с 18]

У перші роки радянської діяльності своєрідні форми інтеграції науки вищої освіти і виробництва. Одним із прикладів такої інтеграції - Інститути інженерів-електриків-виробників. Студенти таких інститутів працювали певний час на виробництвах і розглядалися як лови учасники виробничого процесу.

Вихованцями і освітою в Радянському Союзі до 1930 р опікує Наркомат освіти. Ним було прийнято декрет "Про відокремлення церкви і держави і школи від церкви". В навчальних закладах заборонили викладати релігійні віровчення і виконувати обряди релігійного культу. Було проголошено принцип рівності чоловіків і жінок, а також запроваджену їх сумісне навчання.

З метою наближення ВНЗ до промисловості і прискорення підготовки спеціалістів, в 1928-1930 рр. технічні вищі заклади було передано у відомство промислових наркоматів. Передача супроводжувалася виділенням із великих багатофакультетних вищих навчальних закладів самостійних галузевих вузів. Одночасно за участю зацікавлених наркоматів відкривалися і нові вищі навчальні заклади [2, с. 320].

Велика Вітчизняна війна загальмувала розвиток радянської вищої школи. Тисячі студентів, професорів, викладачів встали в ряди захисників Батьківщини. При відступі фашисти зруйнували ряд вищих навчальних закладів.

В повоєнний період швидкими темпами відбудовувалася вища школа. Країна, не дивлячись на величезні витрати, здійснювала фінансування освіти. Відкривалися нові вищі навчальні заклади. Зростала кількість студентів. Якщо в 1940 р. в ВНЗ усього Радянського Союзу навчалося 811700 чоловік, то в 1955/1956 навчальному році вже 2001000. Отже загальна кількість студентів у період з 1940 по 1956 рр. виросла більш ніж на 1 млн. [5, с. 120].

В Радянському Союзі склалася цілком виправдана система навчання у вищих навчальних закладах, яка складалася з наступних основних елементів: теоретичне навчання, в процесі якого застосовувалися різноманітні методи викладання залежно від конкретних умов, характеру предмету, завдань і профілю ВНЗ, наявності лабораторій, наочності, підручників, кваліфікації викладачів тощо, навчальна і виробнича практика як органічна складова навчального процесу, індивідуальна самостійна робота студентів у процесі теоретичного навчання і на виробничій практиці під керівництвом професорів і викладачів, особиста перевірка знань і студентських робіт професорами й викладачами, визначений режим роботи відповідно навчальним планам і розкладу обов'язкових занять, узагальнення своїх знань студентами в процесі виконання різноманітних завдань і підготовці до складання заліків і екзаменів.

Ця система забезпечувала чітку організацію навчального процесу і в той же час дозволяла студентам проявляти самостійність, вести наукову роботу в студентських гуртках і наукових товариствах.

Велике значення в Радянській системі освіти надавалося виховній роботі, в основі її лежали методико-теоретичні засади В. І. Леніна про діалектичну єдність навчання і виховання. Виховна робота була спрямована на формування політичної культури і носила комплексний характер ідейно-політичного виховання молоді [4].

Велике значення надавалося громадській роботі. Вважалося, що вона відіграє серйозну роль у виробленні наукового світогляду, у формуванні багатьох рис характеру радянської людини. Виховною діяльністю опікувалися у вищих навчальних закладах КПРС та ВЛКСМ. Головним завданням було формування комуністичної свідомості у студентства за допомогою організаторської роботи, пропаганди, агітації, культурно-освітньої роботи [3, с 67].

Одним з важливих завдань виховної роботи була боротьба проти пережитків капіталізму в свідомості людей (приватновласницьких тенденцій, дармоїдства, егоїзму, недбайливого ставлення до праці, суспільної власності й громадського обов'язку, релігійних забобонів та ін.).

Складовими елементами комуністичного виховання були: формування матеріально-матеріалістичного світогляду, ідейно-політичне загартування, підвищення комуністичної ідейності прищеплення рис комуністичної моралі, зокрема комуністичного ставлення до праці, колективізму, соціалістичному патріотизму, інтернаціоналізму й гуманізму, виховання високих естетичних почуттів і смаків, фізичне загартування організму.

Серед усіх складових елементів комуністичного виховання провідна роль належала політичному вихованню. Теоретичним фундаментом комуністичного виховання була марксистсько-ленінська ідеологія. Головною засадою комуністичного виховання студентської молоді виступ перетворення принципів комуністичної моралі в глибокі особі переконання. Молоді слід було прищеплювати нетерпимість до проявів буржуазної ідеології, аполітичності, обительщини. [6]

Радянська вища школа мала ряд суттєвих характеристик, похідних від принципів, на яких вона була побудована, серед них: рівність всіх громадян в галузі отримання освіти, її обов'язковість і доступність,

безкоштовність навчання і виховання молодшого покоління, підготовки спеціаліста формування громадянина, упровадження досягнення науки, техніки, культури в навчально-виховний процес, світський характер освіти можливість отримання освіти незалежно від релігійних переконань стабільне фінансування, що забезпечувало розвиток освіти лінії сходження.

До недоліків радянської системи освіти можна віднести надмірну політизацію системи освіти, - номенклатурний підхід до формування науково-педагогічного корпусу, адміністрування, що призводило до обмеження автономії вузів, догматизм у формуванні навчальних планів і програм [7, с. 385].

Головною особливістю сучасної вищої школи є її особиста зорієнтованість. Сьогоднішній вищий навчальний заклад покликаний формувати нову генерацію української інтелігенції - грамотну, всебічно розвинену, творчу і відповідальну за себе і свої дії, здатну всі набуті знання й уміння активно спрямовувати на подальший розвиток незалежної Української держави.

В Указі Президента України від 4 липня 2005 р. "Про невідкладні заходи щодо забезпечення функціонування та розвитку освіти в Україні" наголошується, що слід опрацювати і забезпечити реалізацію заходів щодо "докорінного поліпшення виховної роботи з дітьми, учнівського та студентською молоддю на основі традицій і звичаїв українського народу, вивчення його історичної та культурної спадщини, формування у підростаючого покоління високої патріотичної свідомості, готовності до виконання громадських і конституційних обов'язків, поваги до державних символів України" [13].

Отже, виховні традиції, започатковані в історії української вищої школи, (продовжують свій подальший розвиток на сучасному етапі).